

Rüşdiye (190534)

۸۷۸

التعلیم، نهایة التعلیم، تأدیبات البنات، هدیة التعلیم و تبصرة الصبیان (به زندگی نامه و... میرزا حسن رشدیه، ص ۲۱۷-۲۱۸).

منابع: علاوه بر اسناد مذکور در متن موجود در سازمان اسناد ملی ایران و مرکز اسناد انقلاب اسلامی؛ ماشاءالله آجودانی، مشروطه ایرانی، تهران ۱۳۸۲ ش؛ محمود احتشام السلطنه، خاطرات احتشام السلطنه، چاپ محمد مهدی موسوی، تهران ۱۳۶۶ ش؛ هاشم بناءپور، «نامه‌ای از رشدیه به احمدشاه»، بخارا، ش ۴۲ (خرداد - تیر ۱۳۸۴)؛ حسن تقی‌زاده، مقالات تقی‌زاده، چاپ ایرج افشار، تهران ۱۳۴۹-۱۳۵۸ ش؛ حسین جودت، یادبودهای انقلاب گیلان و تاریخچه جمعیت فرهنگ رشت: یادداشتها و خاطرات آموزنده دیگر از رویدادهای سایر نقاط ایران، [بی‌جا: بی‌نا، بی‌تا]؛ یحیی دولت‌آبادی، حیات یحیی، تهران ۱۳۶۲ ش؛ بهدخت رشدیه، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران، مصاحبه، ۳۰ آبان ۱۳۸۶؛ حسن رشدیه، «خاطرات»، در زندگی نامه و خدمات علمی و فرهنگی زنده‌یاد میرزا حسن رشدیه، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۶ ش؛ همو، مکاتب رشدیه، [تهران] ۱۳۰۲ ش؛ شمس‌الدین رشدیه، سوانح عمر، تهران ۱۳۶۲ ش؛ فخرالدین رشدیه، زندگی‌نامه پیر معارف رشدیه: بنیانگذار فرهنگ نوین ایران، تهران ۱۳۷۰ ش؛ زندگی نامه و خدمات علمی و فرهنگی زنده‌یاد میرزا حسن رشدیه، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۶ ش؛ محمد صدرهاشمی، تاریخ جراید و مجلات ایران، اصفهان ۱۳۶۳-۱۳۶۴ ش؛ محمدعلی صفوت تبریزی، تاریخ فرهنگ آذربایجان، قم ۱۳۲۹ ش؛ «صورت خرج و داده انجمن ایالتی گیلان»، در ریاست لویی رابینو، مشروطه گیلان، چاپ محمد روشن، رشت ۱۳۶۸ ش؛ ابراهیم فخرانی، گیلان در جنبش مشروطیت، تهران ۱۳۵۶ ش؛ اقبال قاسمی پویا، مدارس جدید در دوره قاجاریه: بانیان و پیشروان، تهران ۱۳۷۷ ش؛ محمد قزوینی، «وفیات معاصرین»، یادگار، سال ۳، ش ۱۰ (خرداد ۱۳۲۶)؛ احمد کسروی، تاریخ مشروطه ایران، تهران ۱۳۸۱ ش؛ محمد گلین، «رشدیه معلمی دلسوز، شبنامه‌نویس روشن، روزنامه‌نگاری آگاه»، در زندگی نامه و خدمات علمی و فرهنگی زنده‌یاد میرزا حسن رشدیه، همان؛ حسین مجیبی اردکانی، تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران، تهران ۱۳۵۴-۱۳۶۸ ش؛ مهدی ملک‌زاده، تاریخ انقلاب مشروطیت ایران، تهران ۱۳۷۱ ش؛ هما ناطق، کارنامه فرهنگی فرنگی در ایران: ۱۹۲۱-۱۸۳۷، تهران ۱۳۸۰ ش؛ محمدبن علی ناظم‌الاسلام کرمانی، تاریخ بیداری ایرانیان، چاپ علی‌اکبر سعیدی سیرجانی، تهران ۱۳۷۶-۱۳۷۷ ش؛ مهدیقلی هدایت، خاطرات و خطرات، تهران ۱۳۷۵ ش؛ اقبال یغمایی، «روزگار بازنشستگی»، در زندگی نامه و خدمات علمی و فرهنگی زنده‌یاد میرزا حسن رشدیه، همان؛

Hamid Algar, *Religion and state in Iran, 1785-1906: the role of the ulama in the Qajar period*, Berkeley, Calif. 1969.

/ مجیبی جودکی /

رشدیه، مدارس، عنوان عمومی مدارس متوسطه به سبک اروپایی در قلمرو عثمانی در دوره تنظیمات*. تا پیش از

محدود گردید (برای نمونه به بناءپور، ص ۲۵۴-۲۵۶).

رشدیه در ۱۳۳۰، با سمت بازرس مدارس، در وزارت معارف استخدام شد. در ۱۳۳۲، به ریاست اوقاف قزوین منصوب شد و در ۱۳۳۶ رئیس معارف گیلان گردید، که در حدود ۱۳۴۱ (۱۳۰۲ ش) در همانجا بازنشسته شد. تأسیس دبستانی در رشت و سپس اردبیل، از جمله کارهای او پس از بازنشستگی بود (جودت، ص ۱۲۹؛ فخرالدین رشدیه، ص ۲۲۹، ۲۳۶). او سپس، به سبب سختی معیشت، به قم رفت و در آنجا مجاور شد (یغمایی، ص ۲۱۲) و در مدرسه‌ای که خود بنا نهاده بود، به تدریس پرداخت. رشدیه در همان مدرسه، کلاسی برای نابینایان دایر کرد که آخرین کار وی در واپسین سالهای عمرش بود. او سرانجام در ۲۱ آذر ۱۳۲۳ (۲۵ ذیحجه ۱۳۶۳)، بر اثر تصادف با خودروی متفقین، در قم درگذشت و در همانجا به خاک سپرده شد (شمس‌الدین رشدیه، ص ۱۴۶-۱۴۷؛ یغمایی، ص ۲۱۴).

رشدیه در راه ترویج آموزش به سبک جدید خدمات فراوان تحمل کرد. انتقاد گسترده مخالفان او به حدی بود که حتی برخی از آنان وی را کافر خواندند (ناظم‌الاسلام کرمانی، بخش ۱، ج ۲، ص ۴۳۱). او به آموزش دختران اهمیت بسیار می‌داد، چنان‌که با تمهیداتی آنان را به مدرسه می‌فرستاد (بهدخت رشدیه، مصاحبه مورخ ۳۰ آبان ۱۳۸۶). اهمیت کار رشدیه در این بود که برای اولین بار، برای فرزندان عامه مردم مدرسه تأسیس کرد. در حالی که پیش از آن، مدارس متعلق به خواص و اعیان و اشراف بود (مجیبی اردکانی، ج ۱، ص ۳۷۵). رشدیه در کار خود نوآوری‌هایی داشت، از جمله تشکیل انجمن امنای مدارس، آموزش معلمان و ارزشیابی آنان، دگرگونی محتوای مطالب درسی و ساده‌تر کردن آن، تنظیم برنامه درسی، امتحان یا ارزشیابی تحصیلی، تنظیم نظام‌نامه مدارس (قاسمی پویا، ص ۱۹۵، ۲۰۶-۲۰۷؛ بهدخت رشدیه، همان مصاحبه؛ حسن رشدیه، ۱۳۰۲ ش، ص ۴۱).

حاصل سه ازدواج رشدیه، پانزده فرزند (هشت پسر و هفت دختر) بود. بیشتر اعضای خانواده رشدیه به پیروی از او، در شهرهای مختلف ایران مدرسی تأسیس کردند (قاسمی پویا، ص ۳۲۷-۳۲۸، ۳۴۴؛ صفوت تبریزی، ص ۲۲؛ سازمان اسناد ملی ایران، آرشیو ۲۳۰ خ ۲ آب ۱، سند ش ۱۱۶۳۷۳-۲۹۷۰؛ فخرالدین رشدیه، ص ۲۴۳-۲۵۸). همسرش، علویه خانم، از زنان فعال در نهضت مشروطه بود و متهم به باییت (بهائیت) گردید (بهدخت رشدیه، همان مصاحبه؛ کسروی، ص ۲۸۹).

از رشدیه افزون بر خاطراتش (اصل کتاب همراه با پاره‌ای نامه و اطلاعاتی، به طور موقت و امانت در «کتابخانه مطالعات ایران» در لندن نگهداری می‌شود؛ آجودانی، ص ۵۱۳)، هفده اثر چاپ شده برجای مانده است، از جمله: کفایة التعلیم، بدایة

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

OSMANLI DÖNEMİ SURİYE'SİNDE EDEBİ VE KÜLTÜREL FAALİYETLER (1800-1918)

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	202651
Tax. No:	956-9 İHS-D

Ömer İshakoğlu
2502040001

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı

İstanbul 2010

1.7.6.1. Arap Bağımsızlığı İçin Kurulan Parti ve Cemiyetler.....	43
1.7.6.2. Paris Arap Kongresi.....	44
1.7.7. Suriye'nin Osmanlı Hâkimiyetinden Çıkışı.....	45
2. BÖLÜM: XIX. YÜZYILDA SURİYE'DE EDEBİ VE KÜLTÜREL HAYATI ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	46
2.1. KÜTÜPHANELER.....	46
2.1.1. Şam Kütüphaneleri.....	47
2.1.2. Halep Kütüphaneleri.....	48
2.1.3. Humus Kütüphaneleri.....	49
2.2. MATBAA.....	49
2.3. EĞİTİM KURUMLARI.....	51
2.3.1. Geleneksel Eğitim Kurumları.....	53
2.3.1.1. Sıbyân Okulları.....	53
2.3.1.2. Medreseler.....	54
2.3.2. Modern Eğitim Kurumları.....	55
2.3.2.1. Ma'ârif-i Umûmiye Nizâmnamesi.....	56
2.3.2.2. İbtidâiye Okulları.....	57
2.3.2.3. Rüşdiye Okulları.....	58
2.3.2.4. İ'dâdiye Okulları.....	60
2.3.2.5. Mekâtib-i 'Âliye.....	60
2.3.3. Gayrimüslimlerin Eğitim Kurumları.....	62
2.3.3.1. Cemaat Okulları.....	63
2.3.3.2. Yabancı Okullar.....	64
2.4. İLMİ VE EDEBİ CEMİYETLER.....	65
2.4.1. Suriye Cemiyeti.....	65
2.4.2. Suriye Diriliş Cemiyeti.....	66
2.4.3. Arap Edebiyatı Kulübü.....	66
2.5. BASIN.....	67
2.5.1. Resmi Gazeteler.....	70
2.5.1.1. Suriye.....	70
2.5.1.2. el-Furât.....	71
2.5.2. Gayriresmi Gazeteler.....	72
2.5.2.1. eş-Şehbâ.....	72
2.5.2.2. el-İ'tidâl.....	72
2.5.2.3. Dimâşk.....	73
2.5.2.4. eş-Şâm.....	73
2.5.2.5. el-Muktebes.....	74
2.5.2.6. el-'Asru'l-cedîd.....	75
2.5.2.7. el-Mişkât.....	75
2.5.2.8. eş-Şark.....	75
2.5.2.9. et-Takaddum.....	76
2.5.2.10. eş-Şa'b.....	76
2.5.3. İlmî ve Edebi Dergiler.....	77
2.5.3.1. el-Muktebes.....	77
2.5.3.2. el-'Arûs.....	78
2.5.3.3. el-Verkâ.....	78
2.5.4. Dini Dergiler.....	79

02 EKİM 2012

MADDE YATIRILANLARIN
SONRA ÇIKIŞI DOKÜMAN

(170536)

170536

RÜŞDİYE

-
- 1 ESMA PARMAKSIZ, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) eğitim sistemi, eğitim yapıları ve askeri rüşdiyeler, Yıldız Teknik Üniversitesi, Doktora, 2008
  - 2 RAMAZAN TÜRKOL, Eyüp Askeri Rüştiyesi'nin (1910-1916) giden evrak defteri ve değerlendirilmesi, Kırıkkale Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2007

T.C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

OSMANLI DÖNEMİ SURİYE'SİNDE EDEBİ VE
KÜLTÜREL FAALİYETLER (1800-1918)

Ömer İshakoğlu

2502040001

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı

İstanbul 2010

TABLO VE RESİMLER LİSTESİ

Darü'l-kütübî'z-zâhiriyye Tablo 1: ez-Zâhiriyye Kütüphanesi'nde toplanan kitapların sayısı ile bu kitapların getirildiği kütüphaneler..... 47

(170536) - Rüşdiye Şam Tablo 2: İbtidaiyye Okullarının Haftalık Ders Programı 58

Tablo 3: Rüşdiye Okullarının Haftalık Ders Programı 59

Resim 1: Şam Kalesi ve Hamidiye Çarşısı (XX. yüzyıl başları) 308

Resim 2: Cemal Paşa Bulvarı..... 308

Resim 3: Şam'ın Bâbu'l-Ferec Senti 309

Resim 4: Şam'a Hayat Veren Barada Nehri ve Caddesi..... 309

Resim 5: Şehitler Meydanı (diğer adıyla Merce)..... 310

Resim 6: Şehitler Meydanı Anıtı..... 310

Resim 7: Süleymaniye Külliyesi ve Barada Nehri (1920)..... 311

Resim 8: Günümüzde Süleymaniye Külliyesi 311

Resim 9: Süleymaniye Külliyesi içerisinde yer alan Süleymaniye Camii 312

Resim 10: Hamidiye Kışlası..... 312

Resim 11: Eski Bir Şam Evi 313

Resim 12: Halep Kalesi..... 313

Resim 13: Halep Şehri (XX. yüzyıl başları) 314

Resim 14: Hicaz Demir Yolu Şam İstasyonu 314

Resim 15: Cezayir Milli Kahramanı Abdulkâdir el-Cezâiri 315

Resim 16: Muhammed Kürd Ali..... 315

Resim 17: Muhammed Kürd Ali'nin çıkardığı el-Muktebes Dergisi 316

Resim 18: Şam'da Arapça ve Türkçe Olarak Yayınlanan Suriye Gazetesi 317

Resim 19: Halep'te Arapça, Türkçe ve Ermenice Olarak Yayınlanan Furât Gazetesi 318

Resim 20: Osmanlı Devleti'nin Asya Kıtasındaki Vilayetlerini Gösteren 1893 Tarihli Harita 319

02 EKİM 2012

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Hicaz Demir Yolu

Muhammed Kürd Ali

Halep

- HARBIYE
- İMAM
- RÜŞDİYE

91-962280

Çam, Yusuf.

Atatürk'ün okuduğu dönemde askerî okullar
: Rüştiye, idadî, Harbiye, 1892-1902 /
Yusuf Çam. — Ankara : Genelkurmay Basım
Evi, 1991.

v, 197 p. : ill. ; 18 cm.

Includes bibliographical references (p.
191-197).

15 ŞUBAT 1994

Mecelleto Dirasati Endelösiyye , sayı: 20

(1419/1998) Tunus, s. 5-21.

0 529

BIBLIOGRAPHIE
DES ETUDES ROCHDIENNES
CONTEMPORAINES

(Deuxième partie)

Par **JOMÂA Assâd**
Faculté des Lettres
Kairouan

NB-voir 1ère partie.R."Etudes Andalouses" N 19/1998 . p 87

SAN 1999

فهرس الدرّاسات الرّشديّة
المعاصرة (القسم الثّاني)

- أسعد جمعة -
كلية الآداب - القيروان

Mecelleto Dirasati Endelüsiyye , sayı: 20

(1919/1998) Tunus s.59- 98

D.529

د. جمعة شيمّة

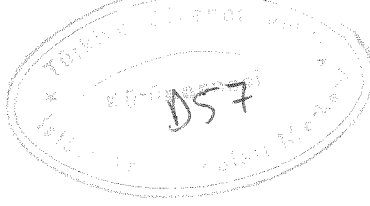
الفِتْرَةُ الحُرُوبُ وَآثَرُهَا

في
اشعر الأندلسي

(من سُقُوطِ الخِلافةِ ق 5/11م
إلى سُقُوطِ غرناطة ق 9/15م)

تقديم
د. محمد الطّالبي

ثلاثة أجزاء

Tarih Dergisi, Sayı 49 (2009 / 1), İstanbul 2010, s. 91-111

TANZİMAT DÖNEMİNDE MODERN EĞİTİMİN YAYGINLAŞTIRILMASI YOLUNDA PRATİK BİR ÇÖZÜM: YARI(M) RÜŞTİYELER

Ercan UYANIK*

Özet

Osmanlı'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında geleneksel eğitimin imparatorluğun ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği anlaşıldığında, modern tarzda eğitim veren rüştiye mekteplerinin yaygınlaştırılmasına karar verilmişti. Ancak 1853'te çıkan Kırım Savaşı bu kararın gerçekleştirilmesine imkân vermemiştir. Bu süreçte yeterli maddi kaynak ve yetişmiş insan olmaması, Osmanlı eğitimini yürüten bürokratları rüştiyelerin yaygınlaştırılması konusunda çözüm bulmaya itmiştir. Bu arayış sürecinin sonucunda yarım rüştiyeler ortaya çıkmış ve imparatorluk taşrasında yaygınlaştırılmıştır. Bu makalede, Osmanlı eğitim literatüründe fazla gündeme gelmeyen yarım rüştiyeler ele alınmaktadır. Bu bağlamda, tam rüştiyelerin yaygınlaştırılmasının öntündeki engellere değinilerek yarım rüştiyelerin nasıl ortaya çıktığı, ne tür bir programı kapsadığı ve imparatorluğun nerelerinde açıldığı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Modern Eğitim, Tanzimat, Islâhat, Yarım Rüştiye.

5.91
Yard. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı; ercan.uyanik@deu.edu.tr.

OSMANLI İLKÖĞRETİM KURUMLARINDAN SIBYAN MEKTEPLERİ (KURULUŞU, GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ)

YRD. DOÇ. DR. YÜCEL GELİŞLİ
GAZİ ÜNİVERSİTESİ MESLEKİ EĞİTİM FAKÜLTESİ / TÜRKİYE

12 MAYIS 2003

TARİHÇE

Sıbyan mekteplerinin kuruluşu İslâm'ın ilk yıllarına kadar uzanır. İslâm dininin yayılmaya başladığı yıllarda okuma yazma bilenlerin sayısı oldukça azdı, İslâm dini ve siyasi sistemin birlikte getirdiği birtakım ihtiyaçlar okuma yazmanın teşvikinde önemli rol oynamıştır. Mektepler başlangıçta yazı okulları olarak ortaya çıkmış, okuma ve yazma öğretimini Müslümanlar ele almaya başlayıncaya kadar Kur'an ve dinin öğretildiği başka bir mekteple bir müddet yan yana devam etmişlerdir.¹

Ketebe sözcüğünden türeyen mektep sözcüğü yazı yazılan yer anlamına gelir,² mektepler ayrıca Kur'an öğretilen yer manasında da kullanılıyordu.³ Sabi denilen beş altı yaşındaki kız ve erkek çocukları okutmak amacıyla açılmış olan ilköğretim kurumlarına Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektebi denilmiştir.⁴ Bu okullara, mekteb, mekâtib, küttab,⁵ taş mektep, mahalle mektebi gibi isimler de verilmiştir. Mahalle mektebi denilmesinin sebebi hemen hemen her mahallede açılması; taş mektep denilmesinin sebebi ise binalarının taştan yapılmasıdır.⁶

Osmanlılar, Selçuklulardan mektep, küttab denen ilköğretim kurumlarını aldılar.⁷ Bu okullar Osmanlı Eğitim Sistemi'nde ilköğretim kurumlarının başlangıcı sıbyan mekteplerine dönüşmüştür. Ana ve babaların çocuklarını ayet ve hadislerle de desteklenen dini inanç ve şartları öğretme isteği, sıbyan mekteplerinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Kur'an'ı öğrenmek ve okuyabilmek amacıyla İslâm'ın ilk yıllarından itibaren açılan ve adına Kur'an mektepleri de deni-

len bu okullar, Türklerin oluşturdukları eğitim sisteminde de yerini almıştır. Kur'an mektepleri sıbyan mekteplerini kuruluşu, öğretim biçimi, programı, araç ve gereçleri, öğretmeni, öğrencisi, disiplin anlayışı ve binalarının yapılış biçimine kadar etkilemiştir. Sıbyan mektepleri Cumhuriyet'in ilanına kadar değişime uğrayarak fonksiyonelliğini devam ettirmiştir.

Fatih Sultan Mehmet, kendi adını taşıyan caminin etrafına Sahn-ı Seman ve Tetimme medreselerini kurduğu zaman bunların yanında bir de öksüz ve yetim çocukları okutmak için sıbyan mektebi yaptırmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in öksüz ve yetim çocukları okutmak için yaptırdığı sıbyan mektebinin Türkçe vakfiyesinde okulun adı Darül Talim, Arapça vakfiyesinde ise mektep adı ile anılan bu okula sonraları Darülim, mektep, muallimhane ve mektephane gibi isimler de verilmiştir.⁸

Sıbyan mektepleri padişahlar tarafından yaptırıldığı gibi valide sultanlar, büyük devlet memurları ve hayırsever kişiler tarafından da kurulmuştur.⁹ Bu mektepler büyük şehirlerde bulunmakta idi, 17. yüzyılın ortalarında Edirne'de Sultanlara ait 14 caminin her birinin yakınında birer sıbyan mektebi vardı.¹⁰

1824/25 tarihinde II. Mahmut tarafından yayınlanan "talim-i sıbyan" hakkındaki ferman sıbyan mektepleri ile ilgili ilk düzenlemedir. Fermanda çocukların ergenlik çağına gelmeden önce sıbyan mekteplerine gitmeleri şart koşulmakta, çocukların okula gitmeden önce işe verilmemeleri, esnafın da bu çocukları çırak almamaları gerektiği belirtilmektedir.¹¹ Bu ferman ilköğretimde yapılan ilk reform niteliğindeki uygulamadır.

Okuldan dönen Türk kıza